

CSATÁRI DÁNIEL

Legendák és mítoszok nélkül

A NÉPI KOLLÉGIUMI MOZGALOM TÁRSADALMI, POLITIKAI SZEREPE ¹

Mivel az illendőség minden referátumtól igényli a bevezetés beiktatását, ennek a követelménynek eleget téve, hozzászólásomat legyen szabad az alábbiakkal kezdenem.

„Rebbentsd meg a kíváncsiak gúnyos csapatát.

Hölgyek, urak, ismerősök. Mosolyogni akarsz, mint barát.

Rájuk vagy utalva. S mintha néznétek egymást ablakon át.

— Csörrenjen meg az az üveg! Énekelj a munkások dalát!”

Ha énekelni ezúttal nem is fogunk — majd este erre sor kerül —, József Attila Invokációjának idézett strófája ülészakunk munkáját más vonatkozásban mégis meghatározza. Amennyire természetes ugyanis, hogy az évforduló alkalmából első-sorban örömből és szenvedésből, harcból és kifáradásból, állandó folyamatosságából és szüntelen újrakezdésekből álló életútjaink számvetését készítettük el, annyira lehetetlen az emlékülésen mindezeket az egyéni érzelmeket a maguk teljességében megszólaltatni. És ha arra vállalkoznánk, hogy azt a hat év alatt összegyűjtött anyagot ismertessük, amely az egyéni életutakba ma már mint történeti forrás ad betekintést, akkor is — több tízezer oldalról lévén szó — megoldhatatlan feladat elé kerülnénk.

A megközelítés helyes kiindulópontjának rögzítését tovább bonyolította az a körülmény, hogy minden történelmi esemény reális értékelését egyrészt szerepe el-túlzásának, vagyis a legendagyártásnak, másrészt a megalapozatlan jelzők osztogatásával s mítoszok kitalálásával, érdemük kisebbitésének és meghamisításának a veszélye fenyegeti. Mindkét esetben az utókor megfosztja magát attól a lehetőségtől, hogy a történelmi események valóságos érékeivel saját gondolatvilágát gazdagítsa s azok időszerű mondanivalójával a jövő útját egyengető erőfeszítéseit táplálja.

A népi kollégiumi mozgalom — amelyre megalakulásának 30. évfordulóján emlékezünk — ki volt téve mindkét hamis interpretáció veszélyének. Volt hajlandóság arra, hogy az 1946-ban induló mozgalom kizárólagos szerepének tüntessék fel a munkásosztály s a parasztság gyermekeiből származó szocialista értelmiségünk kinevelését, mint ahogy a felosztásukat 1949-ben végrehajtó dogmatikus politika „a parasztromantika” s „nacionalizmus” vádjával szentesítette hibás döntését.

E szemléleti egyoldalúságok veszélyeinek „kikerülésére” adva volt ugyan a Chesterton ajánlotta megközelítés és munkamegosztás lehetősége: egyikünk mondja el az igazság egyik felét, másikunk a teljes hazugságot. Nálunk azonban ilyen történetstípusok nincsenek, és ezért számunkra egyetlen megoldás maradt. Az, hogy az emlékeinket elválasztó ablaküvegek széttörésével, a leglényegesebb anyag történeti kezelésével, olyan közös s lényeges képet rajzoljunk meg, amely viszonylagos rövidege ellenére is kifejezi a teljes igazságot. Az egyéni érzelmeinkben pislákoló emlékezés mécseseit ugyanis csak akkor tudjuk olyan hatalmas erejű, a történelmi dátumok élő-eleven tanulságait az utókor előtt megvilágító fénynyalábokká össze-

sűríteni, ha a tudomány szintetizáló eszközeivel közeledünk feléjük. Erre teszünk ma kísérletet.

A mi történetünk összes „dramaturgiai” elemei egy epizódban futnak össze és abból bonthatók ki. Az epizód 1945 nyarán játszódott le, amikor Kardos Laci felkereste Hegedűs Gézát s ezt mondta neki: „Mi most megcsináljuk a Gyórfy Kollégiumot, és egyelőre te leszel a tanári kar — rögzítette a párbeszédet Hegedűs Géza. — Megkérdeztem, melyik tantárgyból. Azt felelte: valamennyiből. Mire én: Milyen tantárgyak lesznek? Erre ő: Majd kitalálok. — Hát ez nagyon nekem való feladat volt. Helyiség már akadt: az egykori KMAC (Királyi Magyar Automobil Club) az Apponyi téren, ahol azonnal elkezdtük a tanítást. Tanterv még nem volt, de tanítás már igen...”²

Amilyen mértékben ez az epizód felfogható — utólagosan — anekdotának, ugyanúgy a Lesz magyar újjászületés! — a Magyar Kommunista Párt jelszava, amely Kardos Laciékat inspirálta, illúzióknak. Holott mindkettő egy olyan társadalmi hősköltemény része volt, amelynek népünk lelkében élő vágya még a Horthy-rendszer terrorjának felszíne alatt is izzott. Móricz Zsigmond például 1940-ben azon töprengve, hogyan lehetne elesettségből kiemelni népünket, az összes szóba jöhető eszközöket számba veszi. Internátussal? Karitatív eszközökkel? Mesterséges módszerekkel? Az egyetlen eredményes eszközt végül is egy hőmezővásárhelyi gazda véleményében fedezte fel, aki a „mivel lehet?” kérdésre ezt válaszolta: „Gépfegyverrel, az anyjuk istenit!” „Nincs itt más segítség — fűzte hozzá Móricz Zsigmond —, csak ki kell várni, míg felszabadul a magyarság. Akkor majd másképp néz ki a föld népe. Általános pezsgés lesz. Munka és munka, öröm és szépség.”³

A szovjet hadsereg gépfegyverei négy év múlva megnyitották történelmünkben a munka és munka, öröm és szépség, az általános pezsgés korszakát. Ebben a korszakban a társadalmi elnyomás, a politikai jogfosztottság, a kulturális elesettség mélyéből egy olyan nemzet dolgozó osztályai indultak az emberi lét korábban nem ismert, elérhetetlennek tűnő szintjei felé, amelyek nemcsak élni, hanem feltámadni is akartak. Ennek a folyamatnak nálunk is integráns része volt a parasztság ébredése, amelyet a cári Oroszország története alapján Lenin így jellemezett: „Minél szörnyűbb volt a parasztság elnyomtatása, annál hatalmasabb lesz most felébredése, annál legyőzhetetlenebb lesz forradalmi előretörése. Az öntudatos forradalmi proletariátusnak kötelessége teljes erővel támogatni ezt az előretörést, hogy kő kövön ne maradjon a régi, átkozott, hűbéri-önkényuralmi, rabszolgotartó... országból, hogy szabad és bátor emberek új nemzedékét teremtsék meg, hogy egy új, köztársasági országot hozzon létre, amelyben szabadon kibontakozik majd a szocializmusért vívott proletár osztályharcunk.”⁴

Mínthogy az ébredés feladatait a Magyar Kommunista Párt reális harci célkitűzésekként tudta megfogalmazni, lehetővé vált, hogy a város és falu nem egyszer megosztott dolgozó rétegei egyesítsék erőfeszítéseiket. A magyar munkásosztály és a nemzet dolgozó rétegeinek politikai szövetsége — amely az osztályharc nem könnyű körülményei között s annak részeként — alakult ki s erősödött meg, meghatározó tényezője volt a magyar újjászületés közismert eredményeinek. Bebizonyosodott, hogy korunkban, amely már a szocialista átalakulást is napirendre tűzte, a demokratikus forradalom követeléseit csak a nemzet dolgozó osztályainak erőfeszítéseit összefogó és a nemzetközi haladás fő erőinek támogatását élvező munkásosztály tudja végrehajtani. Ezért válhatott rövid időn belül a marxizmus—leninizmus a magyar progresszió fő ideológiai áramlatává, a magyar munkásosztály pedig a nemzet vezető politikai erejévé. Ebből a körülményből adódóan viszont forradalmi átalakulásunk a demokratikus követelések mellett, azokkal szoros összefüggésben már szocialista feladatokat is meg tudott oldani. A népi demokratikus átalakulás szükségszerűen túllépett a hagyományos polgári demokrácia szintjén és így válhatott lehetővé, hogy végre kiléphessünk azokból a zsákutcákból, amelyekben történelmünk korábbi időszaiban vergődtünk.

A demokratikus haza és a szocialista haza egyidőben történő megvalósításának folyamatában oldódhatott föl a magyar történelem sok olyan régi ellentmondása,

amely hosszú ideig végzettségnek tűnt. Így főváros és falu, város és vidék, város és falu, munkásság és parasztság, demokratikus és szocialista, társadalmi és nemzeti. Mindazok, amelyeket az „urbánus” Lukács György és a „népies” Révai József nem egy munkájukban s azonos elvi alapállásból a magyar progressziót gyengítő, fejlődését gátló objektív és szubjektív tényezőknek minősítették. Feloldásuk egyik fontos feltétele a dolgozó osztályok értelmiségének kinevelése, az uralkodó osztályok művelődési s kulturális monopóliumának megszüntetése volt. „Az új értelmiség nevelését — írta Révai József — nem is kell előlről kezdenünk, csak folytatni, szélesíteni kell azokat a kezdeteket, amik már megvannak, csak segíteni kell annak a fiatal magyar népi intelligenciának . . . , mely harcban, áldozattal jegyezte el magát a népi demokrácia, tehát a magyarság ügyével. A Gyórrfy Kollégium kongresszusának tegnapi záróülése megmutatta, hogy az új magyar értelmiség nem a régi ellen, hanem a régi mellé, a régi felfrissítésére, itt van, kialakulóban van.”⁵

Mikor alakult, milyen tapasztalatokat hozott magával az a Gyórrfy Kollégium, amelyet Révai József az új népi értelmiség neveléséhez alkalmas „modell”-nek tartott? A Gyórrfy „jogelődje” az 1939 óta működő Bolyai Kollégium volt. Ennek egy 1941-ben megalakult marxista magja — amely a kommunista Donáth Ferencsel állt kapcsolatban —, a népfrontpolitika követelményeit megértve, a munkásmozgalom és a népi írók ilyen irányú hatásaitól ösztönözve határozta el a népi kollégium létrehozását. Ezért a Bolyai Kollégium diákjai 1942-ben szakítanak a Turul Szövetséggel, február 25-én megválasztják az új, Gyórrfy Istvánról elnevezett kollégium ideiglenes tisztikarát, majd szeptember 23-án igazgatónak Kardos Lászlót.

A háború éveiben faluról felkerült népi fiatalok számára a némi taktikázással s ügyeskedéssel kikényszerített Gyórrfy Kollégium emberi felszabadulásuk s szellemi felemelkedésük olyan lehetőségeit biztosította, amely az adott korban elérhető volt. Nem hallgatva el az öntudatosodás kiindulópontjának szellemi tehertételeit, a folyamatnak azt a lényeges mozzanatát is hangsúlyoznunk kell, hogy ezek a fiatalok életükben először, ekkor jutottak el az Operába, először láttak Shaw- és Molièredarabokat, egyikőjük először olvasott Illyés Gyulát és Kassák Lajost, és először ismerkedtek meg József Attila és Babits Mihály költészetével. Szellemi öntudatosodásukban nagy szerepet játszott Erdei Ferenc, Darvas József, Veres Péter, Illyés Gyula, Mód Aladár, Jócsik Lajos, Balogh Edgár, Nagy István, akik rendszeres látogatói voltak a kollégiumnak, valamint a Schönstein-füzetek és Molnár Erik tanulmányai. Ebben a folyamatban ismerkedtek meg az együtt élő dunai népek egymásra utaltságának a gondolatával. Oroszul, románul, szerbül, horvátul, szlovákul tanultak, és a baloldali, velük kapcsolatba kerülő, a népeket megosztó nacionalizmusok ártalmait felismerő felvidéki, észak-erdélyi s délvidéki fiatalok: Jancsik Aranka, Nonn György, Farkas Nándor, Bazsik Renáta, Rehák László és mások hatására a nacionalizmus tehertételeitől megszabadulva, a közös felszabadulásért harcolók táborába sorakoznak föl. Így jutnak el a kollégisták a marxizmus—leninizmus, az osztályharcos világnézet vállalásának szintjére. Erre vetnek fényt a parasztfőiskolások közösségének 1943 februárjában s az év augusztus 1—14. között Dunavecscén rendezett táborozásának kérdőíveire adott válaszai, amelyekből néhányat idézünk. „Legelső és legfontosabb a földosztás . . . — írta Kiss Antal. — E két osztály érdeke nem ellenkező. Egyik a földért harcol . . . , a másik az emberibb bérért, ugyanazon megélhetésért . . . ” „*Míg más nem lesz*, lehetőleg kiegyezni és lehetővé tenni azt, hogy a sovinizmust kiirtva, békében legyünk egymással” — olvasható Szűcs Ferenc írásában. „Beláttam — válaszolta Gosztonyi János —, hogy azoknak van igazuk, akik József Attilával hirdetik: fel kéne szabadulni már.”

A felszabadulás kivívása érdekében a kollégisták az ellenállási mozgalom minden jelentősebb akciójában részt vesznek. 1941 májusában közösen megtetik a Budapesti Nemzetközi Vásár szovjet pavilonját, ott vannak az 1942. március 15-i tüntetésen, megkoszorúzzák 1942. október 6-án Ady Endre, József Attila, Móricz Zsigmond sírját, és megteremtik, debreceni harcostársaikkal összefogva, az ottani Gyórrfy István testvérkollégiumot. A gyórrfysták, akik közül többen — és éppen

azok, akikre a többség emberileg és őszintén föltekint: Gyenes Antal, Szűcs Ferenc, Kovács Gyula, Tőkés Ottó a párt tagjai lesznek, és Béki Ernő, Somogyi Miklós, Fehér Lajos, Donáth Ferenc, Újhelyi Szilárd segítségével elmélyítik legális és illegális kapcsolataikat a munkásmozgalommal.

Az antifasiszta erők szövetségének megteremtése érdekében a kollégisták 1943 májusában segítik például a Parasztszövetség Földmunkás Szakosztályának megalakulását, a szárszói konferencián Kardos László, Györffy Sándor s a többiek a baloldali erők törekvéseit, Gyenes Antal megfogalmazza az ifjúsági ankétmozgalom követeléseit. Jelentkezésükre a szervezett munkásmozgalom legális lapja is felfigyel. „A Györffy Kollégium — olvasható a Népszava 1942. november 18-i számában — paraszti származású, főleg szegénysorsú főiskolás értelmiségieknek az otthona, akikről a kollégium megköveteli az európai tájékozódást, világnyelveket és nemzetiségi nyelvek tanulását, és népünk sorsának, helyzetének lehető legalaposabb megismerését. Célja, hogy ezek az egyetemi hallgatók ne vesszenek el osztályuk számára, hanem a parasztsággal és a munkássággal együtt haladva vállalják az alkotó értelmiségi szerepét. »Tiszta emberségre és magyarságra akar nevelni a kollégium.« Mintha József Attila szavait hallanánk ebben a programban:

*Adj emberséget az embernek,
adj magyarságot a magyarnak...*

A munkásságnak minden oka megvan arra, hogy — ha nem is fenntartás nélkül — de rokonszenvvel figyelje a Györffy Kollégium fiataljainak a munkáját.”

A rokonszenv csak mélyülhetett az ország náci megszállása után, amikor is Orbán László, Szikra Sándor, Kende István, a Békepárt részéről bekapcsolják a kollégistákat az ellenállási mozgalomba, amelynek feladataiból jelentős részt vállalnak. Ők kezdeményezik például a Magyar Diákok Szabadságfrontjának létrehozását, belépnek a fegyveres akciócsoportokba, szervezik a Görgey, Táncsics s a Közgazdasági Egyetem zászlóaljait. A Görgey-zászlóalj soraiban harcol s hal hősi halált Szijjártó Lajos, s kerülnek Budapesten a Gestapo fogságába Gyenes Antal és harcostársai. A magyar demokratikus és szocialista értelmiségnek ez a kicsiny, föld alatt csörgedező csermelye búvópatakként tört azután felszínre, amikor megnyílt a népi Magyarország megteremtésének lehetősége.

Nem volt születő, izmosodó népi demokráciáknak egyetlen olyan történelmi lépése sem, amelynek erőfeszítéseiből a kollégisták ne vállaltak volna részt. Az ezeréves per ítéletének végrehajtását, a demokratikus földosztást 11 Györffy-kollégista megyei miniszteri megbízottként irányítja. Többek között: Horváth Lajos Pest, Fekete Gyula Borsod, Kerék Gábor Heves, Szűcs Ferenc és Oláh Pál Csanád, Medve Zsigmond Vas, Tildi István Fejér és Tóth Benedek Zala vármegyében. Többen járási miniszteri megbízottként tevékenykednek. Eközben segítik a lelki bénultság s politikai tehetetlenség kötésének oldásait, hozzájárulnak az új, demokratikus, népi, politikai és ifjúsági szervek létrehozásához. „A Györffy-kollégistákat... ismerem és becsülöm abból a munkából, amelyet a földreform, vagy ha tetszik, a földosztás folyamán tőlük láttam — állapította meg 1945. június 4-i értekezletükön Rákosi Mátyás. — Meg kell mondanom: ez a munka elsősorú volt.” Ugyanezen az értekezleten Erdei Ferenc, aki egyik nevelőjük volt, szellemi fejlődésük eredményeit így összegezte: „A Györffy Kollégium fiatalsága... a paraszt romantika útjáról letérve, a valóságos, reális, demokratikus politikai küzdelmek útjára lépett, megtalálta a bensőséges és tökéletesen elmélyült kapcsolatot a munkásfiatalsággal és ugyanakkor az iskolázatlan parasztfiatalsággal is.”

Külön fejezetét képezi a felszabadulás utáni Györffy Kollégium történetének az a harc, amelyet az egyetemi és főiskolai hallgatók demokratikus egységének megteremtéséért, s az Eötvös-kollégistákkal együtt a Valóság című folyóiratot megalapítva, annak segítségével az egyetemi ifjúság demokratikus átneveléséért folytattak. A Györffy Kollégiumnak felszabadulás után kiteljesedő széles körű tevékenységéből az is kiemelendő, hogy szélesre tárta kapuit a munkás- és paraszt-

fiatalok előtt. „... a Győrffy István Kollégium elsősorban a parasztság fejlődéséhez, társadalmi, gazdasági és kulturális harcához nevel garnitúrát — olvasható a kollégium 1945. június 4-i értekezletének anyagában. — Mindez azonban nem jelent valami egyoldalúságot — a múltban sem jelentett —, a munkásosztály fiai a lehetőségekhez képest éppúgy otthont találnak közöttünk, mint egyes kispolgári fiatalok”. Természetes és szükségszerű ezek után, hogy a népi demokratikus átalakulás népi erői mellett elkötelezett kollégisták zöme egyénileg is forradalmi átalakulásunk politikai vezető erejének tagja lett. „A felszabaduláskor azt tapasztalhattuk — mondta Sipos Gyula 1945. június elején —, hogy azok a kollégisták, akiket magányosan ért a felszabadulás, csaknem kivétel nélkül a Magyar Kommunista Pártban találták meg helyüket. Ez természetes is, hiszen... amikor a felszabadulás elérkezett... akkor abban a pártban keresték helyüket, amely a szocialista társadalom megvalósításáért küzd.” A Győrffy-kollégisták másik, nem jelentéktelen része a Nemzeti Paraszt Párt tagja lett és ennek szervezésében vett részt. Mindebből kiderül, hogy a népi értelmiség kinevelésének sürgetővé váló feladata szükségszerűen igényelte az olyan kollégiumok sokaságának megteremtését, mint amilyen a Győrffy volt. Ez a társadalmi talaja s politikai háttere a népi kollégiumi mozgalom megszületésének.

A Győrffy-kollégisták az uralkodó osztályok művelődési monopóliumának megtöréséért induló harc lendületétől inspirálva s azt támogatva, 1946. július 10-én határozták el, hogy új kollégiumokat szerveznek a munkásosztály és a parasztság gyermekei számára. Ekkor alakították meg a Népi Kollégiumok Országos Szövetségének (a NÉKOSZ-nak) a vezetőségét. A NÉKOSZ elnöke Gyenes Antal, főtikára Szabó Gergely, nevelési osztályának vezetője Kardos László lett, aki aztán 1947 nyarától a főtikári tiszteletet töltötte be. „Van pillanat — írta Illyés Gyula 1946. július 17-én — a parasztság művelődése ügyében, a mozgalom támogatása érdekében kiadott kiáltványában —, amikor a megértett szó többet ér a fejben, mint a zsebben a marék arany. Van pillanat, amikor a pusztai elhatározás valóságosabb dolog, mint egy lábön álló ház.” És a népi kollégiumi mozgalom megindítása ilyen pillanat volt. Ahogy a fű kisarjad és a növény felfrissül a tikkasztó forróság-nak véget vető eső után, úgy alakultak meg hetek leforgása alatt az új kollégiumok tucatjai. Miskolcon, Pápan a Petőfi Sándor, Szegeden a Móricz Zsigmond, Debrecenben a Bartók, a fővárosban József Attila, Zrínyi Ilona és a többiek. E viharos előretörésben kétségtelenül szerepük volt a szervező Győrffy-kollégistáknak, de a kormányzat, a demokratikus pártok és társadalmi szervek támogatásának is. Keresztury Dezső kultuszminiszteren kívül a mozgalom mellé állt Rajk László belügyminiszter, aki minden megyében egy épületet biztosított az új kollégiumok számára, és Gerő Ernő közlekedésügyi miniszter, aki 500 kollégista ellátásáról gondoskodott. Nem volt olyan problémája a szervező munkának, a kollégiumok gazdasági fel-tételeinek megteremtésére irányuló erőfeszítéseknek, amelyeknek megoldásában nélkülöztek volna Vas Zoltánnak, a Gazdasági Főtanács főtikárának és Molnár Erik népjóléti miniszternek a támogatását. S megértve, hogy gyermekeink jövőjéről van szó, kibontakozott a háború utáni nélkülözések ezernyi akadályát legyűrő népi szolidaritás: a munkásosztály és parasztság hatékony támogatása is. A SZOT az üzemi bizottságokat mozgósította, a pécsi szénbányászok 25 kollégista élelmezését biztosították, a MÉMOSZ nem egy romos épületet (így a pesti Petőfi Kollégiumot) állított helyre. Pest megye minden háromezer lakosa egy kollégista eltartását, Heves, Fejér, Bács-Bodrog és Szatmár megye községei egy-egy kollégista diák költségeinek fedezését vállalták, és az októberi gyűjtőívek már félmillió személy adományát (pénz, ruha, élelmiszer, felszerelési tárgyak) tüntették fel. Korábban a népségből a nép fia csak egyénileg lábalhatott ki, s „... az elindult keveseknek is — ahogy Kardos László írta — a nagy hányada tönkremegy, visszafordul, kimerül, elveszti ambícióit, nyomottságot, korai öregséget cipel magával”.⁶ Most viszont a nép fiai és leányai nem egyenként, hanem egy társadalmi szükséglet szívó hatására, annak hullámtaráján röppentek ki a családi fészekből, úgy, hogy eközben koráb-

ban elszigetelt, agyongyötört, magányosságba kényszerített és tehetetlen lényekből hadsereg támadt. „Fiam, ha már ésszel áldott meg az Isten — bocsátotta egyikőjüket újtárra édesanyja —, minek maradj ebben a sárban és nyomorúságban? Eredj tanulni, és azután ne feledkezz meg rólunk.” Bátortalanul, szorongással telve, néha szülői kísérettel vagy inkább anélkül, de elindultak. És célhoz értek. Szimbolikus, és ebben a jelenetben, mint cseppben a tenger, az egész történelmi folyamat tükröződik, ahogyan mezítábasan, vállára akasztott csizmával beállított a Horváth Árpád Kollégiumba Soós Imre, s poros, izzadt lábnyoma ottmaradt a parkettán. Neki is, de a többi tízezernek is a 170 népi kollégium parkettái jelentették azt a „talpalatnyi földet”, ahol lábukat megvetve, a tudományok és művészetek félegvárát megostromolhatták.

Minthogy a népi kollégisták otthonokat és közösségeket teremtő mozgalma része volt annak a népi demokratikus folyamatnak, amelynek eredményeként népünk végérvényesen és történelme során első ízben tartósan honra lett e hazában, — az „ostromra indulók” erkölcsi-politikai alapállását is meghatározta. Azoknak a száaloknak és összefüggéseknek a rendszerében, amelyeket Würtz Ádám egykori népi kollégista így fogalmazott meg: „A kollégium, mint pályakezdés, azt hiszem, a legjobb alap volt, amit megkaphattunk, mert úgy éreztem, hogy nemcsak a tanulás lehetőségét kaptuk, hanem egy olyan tudatot is, hogy miénk az egész ország: mi elfoglaljuk a szomszéd villát, mert erre szükségünk van, mert erre lehetőségünk van, olyan magabiztosság volt bennünk, a birtokbavétel jogossága és ennek annyi élménye; annyi konkrét történet tanúskodik erről, ami ma már kicsit romantikusnak tűnik, de akkor minden kollégistát közel hozott egymáshoz. Kollégistának lenni azt jelenti, hogy vállaltuk az ifjúság vonalán a legforradalmibb tetteket és magatartást, a kollégium komoly erő volt, mindenki úgy érezte, hogy szerepet játszik egy új társadalom létrehozásában.” Az új társadalom létrehozásáért érzett felelősség ösztönözte a kollégistákat arra, hogy az úri Magyarország a népi osztályokat diszkrimináló, azokat szellemi elmaradottságba kényszerítő tudomány- és művészetpolitikájának megszüntetéséhez a maguk önévelésével hozzájáruljanak és az uralkodó osztályok műveltségi monopóliumát megingassák, azon jelentékeny rést üssenek.

„Az előtt nem láttam zongorát, most meg zongorázni tanulok” — írta egy parasztyerek 1949 áprilisában a békéstarhosi zenei kollégiumból. Egy másik, aki Lajosmizséről indult el, örömmel írja szüleinek, hogy Ovidiust olvassa. Társa arról tudósít, hogy a Kővirág című filmet, a Jegor Bulicsov című Gorkij-darabot látták, az imperializmust tanulmányozzák, Marx, Engels, Lenin műveivel ismerkednek. A szellemi felemelkedés gyönyörei kárpótlást nyújtottak és feledtették a fizikai nélkülözéseket. Hadd mondjunk itt ezért újból köszönetet tanárainknak, azoknak, akik a mai alkalommal jelenlétükkel is megtiszteltek bennünket, így többek között Keresztury Dezsőnek, Szalai Sándornak és Kőpeczi Bélának, Szabolcsi Miklósnak, akik hozzászólásaikkal gazdagítják ülészakunk színpéjét. S gondolatban tisztelegjünk Erdei Ferenc, Darvas József, Révai József, Lukács György, Rajk László, Molnár Erik, Mőd Aladár s mindazok emléke előtt, akiktől az öntudatosodás során olyan „hamuban süített gondolati pogácsákat” kaptunk, amelyeket viharvert s megkopott szellemi tarisznyáinkban azóta is féltve-óva őrizünk.

A népi kollégiumok, folytatva és kiteljesítve a Győrffy hagyományait, a harcok politikai elkötelezettség szellemében részt vesznek népi demokráciánk valamennyi jelentős csatájában az újjáépítéstől a klerikális reakció elleni harcra, az iskolák államosításán, a DOKOSZ-szal vívott „háború”-n keresztül a közoktatás s az egyetemek demokratizálásáig. Eközben — miként erről a legilletékesebbek: Kardos Laci és Patás előadásaiból rövidesen meggyőződhetünk — együttélésük olyan erkölcsi normáit alakították ki, amelyek a szocialista közösségi nevelést segítették elő. Hogy milyen eredménnyel, arra vonatkozóan két volt népi kollégista visszaemlékezéseiből idézünk. „Mit is köszönhetek a kollégiumnak? — kérdezte önmagától Szirtes Ádám és felelt rá valamennyiünk nevében a következőképpen. — Ebben a romos épületben, a kollégium közösségében lettem én igazán emberré. Napszámosként, sommás-

ként, cséplőmunkásként közösségekben éltem addig is —, de ez a közösség szabadított fel. Itt kezdtem ráfigyelni a világra, emberekre, művészetre, irodalomra, itt kezdett kiegyenesedni bennem a lélek.” Juhász Ferenc, akit 1948 nyarán abba a József Attila Kollégiumba vettek fel, amely Kádár János és Mező Imre hatékony támogatásával jött létre, a közösség nevelő erejének hatását így összegezte: „Nekem a személyes életemben, a belső életemben is ez, a társaimmal való első találkozás nagyon nagy változást jelentett. Én nagyon magányos és nagyon szorongó fiú voltam, magamba zárkózó és nehéz természetű. Először éreztem azt, hogy egy olyan közösségben vagyok, amely felszabadítja bennem a jókedvet, a vidámságot, föllobbantja bennem azokat a lángokat, amikre voltaképpen mindig vágyódtam.” Ezeket, a lelkek kiegyenesedését tápláló lángokat a kollégiumoknak az a közösségi pedagógiája lobbantotta magasra, amelyeket a Győrffy Kollégium alábbi gyakorlata s elvei alapján hasznosítottak és alkalmaztak.

„Szervezete demokratikus — foglalta ezeket össze Kardos László, a Győrffy Kollégium 1945. június 4-i értekezletén —, azaz tagjai az önkormányzat adta jogoknál fogva maguk intézik sorsukat, állapítják meg a kollégium munkarendjét, osztják meg feladataikat, válogatják meg belső nevelési feltételeiket, válogatják meg nevelőiket, képviselik magukat, nyilatkoznak és vállalkozásokba kezdenek. Nevelő intézmény, mert az egyetemi és akadémikus szakképzésen kívül rendszeres előadásokban, szemináriumokban és egyéb oktató formákban világnézeti, politikai és társadalmi ismereteket nyújt, mindezt a nevelés öntevékeny és korszerű módszereivel. A nevelés komolyságát és a tanulmányi eredményeket a kollégisták társas fegyelme és intézményes ellenőrzése biztosítja. Ugyanekkor ez a nevelés és elméleti oktatás nem jelent valami passzív kollégiumi beltenyészetet, mert a kollégium demokratikus rendje az ifjúság mozgalmaiban való szereplése által a gyakorlati iskolája is a határozott társadalmi feladatokat vállaló értelmiségi ifjúságnak.” „Ide csatlakozik a kollégiumnak az az elve is, hogy az egyetemi szintű szakképzettséghez fejlett politikai és társadalmi öntudat és szabad tájékozódás méltó. Ezért a kollégium nevelési rendjében szabad fórumot teremt a haladó politikai eszméknek, hogy a fiatalok a demokrácia elveit és módszereit a saját kritikája alapján tegye a magáévá. Az így nyert elmélet, gyakorlat biztosítékát meg az ifjúság demokratikus mozgalmaiban való részvételében látja.” Mindezekért „...a kollégium nem használhatja elsőrendű eszközként a megtorlást, a büntetést, a kizárást, inkább a meggyőzést, a szoktatást, az ismétlést, a próbálkozást, a megnyerést, az erkölcsi ráhatást, a kölcsönös segítséget, a társas vetélkedést.” Ezt a pedagógia mechanizmust az ifjúság szocialista tudatú nevelésének, a szocialista testvérnépek iránti szolidaritás elmélyítésének a szolgálatába állították. A kollégium — olvasható az 1945. szeptember 15-én Balogh Edgárhoz intézett levelükben — „feladatának tekinti és ezt alapszabályaiban is kifejezi, a szomszéd államok demokratikus értelmiségi ifjúságával való barátság kiépítését, amit nemcsak azzal támogat, hogy a kollégium hagyományaihoz híven oktatja nyelvüket, hanem gyakorlati megoldásokat is nyújt. Így már ősztől kezdődően, cserealapon, lakással és ellátással biztosítva, tagjai közé fogad minden szomszédos állam egyetemi hallgatói közül kettőt-kettőt egy évre.”

Ebben a szellemben és ezért ők küldenek ki először ösztöndíjasokat a Szovjetunióba, változatlanul szorgalmazzák az orosz és a szomszédos népek nyelvének megtanulását. Dr. Petru Groza védnökségével külön kollégiumot hoznak létre, ahol „közös dolgaink” rendezésére alkalmas szakembereket képeznek ki. Házi Vencel és Somodi István „brigadérosok” parancsnoksága alatt elküldik tagjaikat a prugára; bolgár, olasz, finn, angol, indiai, kanadai magyar diákokat hívnak meg, vendégül látják Ilja Ehrenburgot. Az egyetemes emberi kultúra, a forradalmi gondolat értékeit a nem is olyan régen meztelábasan betoppánó paraszt- s munkásfiatalok gondolatvilágába integrálják. „Európa újra megnyílik előttünk. Nyílják meg a népi diákság számára is” — vallották s hirdették a népi kollégiumok vezetői. A NÉKOSZ egész története nem más, mint szüntelenül megújuló szellemi ablaknyitás, a fel szabadult dolgozó osztályok gyermekeinek felemelkedése az emberi szellem leg-

magasabb régiói felé. Hogy esetleg a népi kollégiumok nem minden tagja volt képes megszabadulni az indulás szellemi teherétől és nem tette meg ezt az utat, vagy hogy másokét konfliktusokkal tűzdelt meg az élet — milyen gazdag is lehet ilyen vallomásokban az egyéni életutak sokasága! — az sem változtat a mozgalom történeti értékelésén. A népi kollégiumok összességükben ugyanis affelé törtek utat a maguk területén, amit Horváth Teri vallomásában így fogalmazott meg: „Bartók is a népzéneken kezdte, és egy csodálatos, egyetemes zenét csinált, ami mindenütt a világon érdekes... Szélesítsük ki így azokat az ereket, amelyekből a mi népünk táplálkozik és halad az óceán felé.”

Ezek a jelenlevők érzelmeiből s tapasztalataiból összeálló általános érvényű tanulságok kellőképpen igazolják, hogy a népi kollégiumok, a népi demokratikus átalakulás friss hajtásai, rászolgálták felszabadult népünk bizalmára. Méltán jutalmazta fáradozásait a nép állama azzal, hogy a NÉKOSZ-t és vezetőit Kossuth-díjjal tüntette ki, akik a kollégiumok szakosításával és egyéb intézkedésekkel igyekeznek a kollégiumokat képessé tenni azoknak az új feladatoknak az ellátására, amelyeket az időközben végbement történelmi változások következtében előállt helyzet tőlük megkövetelt.

S mégis, szinte ezzel egyidőben, 1948. július végén Farkas Mihály elnökletével előkészítették azt a szeptember 18-án elfogadott határozatot, amelynek értelmében leváltották a NÉKOSZ vezetőit, s elkezdődött a népi kollégiumok elsorvasztása, majd feloszlata s államosítása, az 1949 nyarán hozott politikai bizottsági döntés alapján. Végigtekintve a népi kollégiumi mozgalom szerepén, s ismerve ezeket a döntéseket, óhatatlanul megfogalmazódik a kérdés: nem volt-e más alternatívája a népi kollégiumi mozgalomnak a szocializmus építésének időszakában? Tisztában vagyok azzal, hogy a kérdés alapos elemzése meghaladja e mai vállalkozás kereteit, ezért csupán néhány gondolati elem felvázolásával igyekszem a választást megkísérelni.

Úgy vélem, *nem* a kapitalista társadalmi viszonyok ezzel egyidőben történő felszámolása, a proletárdiktatúra megteremtése, a szocializmus világméretű előretörésének objektív folyamata hatott e fenti torzulások irányába, hanem az a politikai koncepció, amely a konkrét helyzet konkrét elemzésének lenini követelményeit nem tudta s talán nem is akarta érvényesíteni. S ezáltal a történelmi és szükségszerű előrelépés folyamatát olyan konfliktusokkal terhelte meg, amelyek komoly ellentmondásokat okoztak. „... Rákosi és társai megszedültek a forradalmi fejlődés sikerétől és saját hatalmi helyzetüktől, mégpedig annyira, hogy a tömegek történelemformáló szerepét mélyesen lekicsinyítve, a párt és a munkásosztály harcának nagyszerű vívmányait elsősorban saját sikerüknek, saját bölcsességük eredményének tekintették... — írta e konfliktusok szubjektív okait elemezve Nemes Dezső. — Nőtt a tekintélyük, amellyel később visszaéltek, amelyet hatalmi monopóliumok eszközévé silányítottak... Mint ismeretes, ez nem sokkal a Tájékoztató Iroda 1948-as tanácskozása és a JKP-ot elítélő határozata után történt.”⁷ Az objektív helyzet és a politikai vezetés szubjektivitásából adódó súlyos ellentmondásokat Kádár János így jellemezte: „Az általános helyzet kedvező volt. A burzsoázia már verve volt, és megkezdődött a még meglévő hadállásainak felszámolása, létrejött az egyesült munkáspárt, a munkás-paraszt szövetség erős volt, a kispolgárság csatlakozott a dolgozó osztályokhoz... A józan ész azt diktálta volna, hogy megkezdődjék a társadalom legszélesebb rétegeinek összekovácsolása a szocializmus közös erővel történő építésére. De nem ebbe az irányba haladtak a dolgok. A szubjektívizmus miatt tótágast állt a logika, az összefogást szétmaró bizalmatlanság kezdett ragályosan terjedni. Megkezdődött az ellenség kutatása, s azt elsősorban az egyesült munkáspártban keresték... A tömegkapcsolatok helyett repressziók, törvénytelen letartóztatások, perek következtek.

A súlyos tapasztalatokból okult pártunk, a szocialista világ, az egész nemzetközi kommunista mozgalom. A kommunista és munkáspártok óriási többsége felszámolta a dogmatizmust, elsősorban azt a képtelen dogmát, amely szerint »minél

előbbre halad a szocializmus építése, annál inkább éleződik az osztályharc« s azt a torz »politikát«, hogy az »ellenséget« a munkásosztály pártjának soraiban keresik.»⁸

A hibák kijavításának s a lenini politika kialakításának sodrában a Magyar Szocialista Munkáspárt a népi kollégiumok története értékeléséhez is világos, elvi támpontokat adott. Legendák és mítoszok nélkül... „A budapesti József Attila Népi Kollégium megalakulása része volt azoknak az erőfeszítéseknek, amelyeket a hatalomra jutott dolgozó nép tett az uralkodó osztályok műveltségi monopóliumának megtörésére, a munkás- és parasztfiatalok tanulási, művelődési lehetőségeinek biztosítására — írta Kádár János a József Attila Kollégium megalakulásának 25. évfordulójára szervezett találkozó résztvevőikhez 1971. szeptember 9-én intézett levelében. — A kollégium megalakulása fontos politikai tett volt, mert tömörítette azokat a munkás- és parasztfiatalokat, akikre a népi hatalom támaszkodni kívánt. Ma, negyedszázad távlatából jóleső érzéssel elmondható, hogy azok a célok, amelyekért a József Attila Népi Kollégium vezetői, oktatói, az ott nevelkedett munkás- és parasztfiatalok is becsülettel küzdöttek, teljesültek: szabad, szocialista hazában él népünk, s ebben a történelmi átalakulásban az Önök munkája is sikereket értelt.”

Ezt a történelmi értékelést alkalmazva, a népi kollégiumok érdemeit éppúgy nem kell többé hibáknak minősítenünk, mint ahogy a dogmatikus politikai s szemléleti torzulások iránti ragaszkodást sem tekinthetjük a szocializmushoz való hűség fokmérőjének. Sokkal inkább a szocializmus egykori s jövőbeni sikereit érlelő, önként vállalt, szívvel-lélekkel végzett munkát. És a bizalomteljes történelmi értékelés arra ösztönözhet bennünket, hogy a természeti törvények könyörtelenségének alávetett, fogyatkozó-apadó, de az évforduló érzelmeitől felfrissülő energiánkkal hozzájáruljunk azoknak a feladatoknak a megoldásához, amelyek szocialista társadalmunk új sikereit érlelik.

„Országunk fejlődésének most következő időszakában növekszik a tudati tényezők szerepe — olvasható a Magyar Szocialista Munkáspárt programnyilatkozatában. — A fejtett szocialista társadalom építése olyan emberek munkáját és aktivitását igényli, akik társadalmi céljaink megvalósításában fegyelmezett, jó munkájuk mellett a közügyekből is kiveszik részüket, ismerik és megtartják a szocialista erkölcs normáit, akik számára szocialista hazánk szeretete elválaszthatatlanul összefonódott a nemzetköziséggel.” Gyürkőzzünk hát mi is neki újra, ezekből a feladatokból részt vállalva annak érdekében, hogy népünk életének folyama — természetes útját követve — mihamarabb eljuthasson az *Értől az Óceánig*... Mert:

„Azt, hogy a nép fia vagy, igazolnod, sejh, ma nem azzal

Kellene: honnan jössz — azzal, ecsém: hová mész!”

JEGYZETEK

1. Némi rövidítésekkel hangzott el 1976. december elsején a Magyar Tudományos Akadémián, a népi kollégiumi mozgalom megalakulásának 30. évfordulójára rendezett tudományos ülésszakon.
2. A terjedelem korlátozottsága miatt csak a legfontosabb anyagoknak, s főként azoknak a helyét adjuk meg, amelyek nem szerepelnek a sajtó alatt levő, a népi kollégiumi mozgalom történetével foglalkozó forráskiadványban.
3. A Kelet Népe, 1940. február elsejei száma.
4. Lenin Összes Művel. Bp. 1966. 10. köt. 56. p.
5. Szabad Nép, 1945. június 6.
6. Parasztdiáksors. Valóság, 1946. 1–2. sz.
7. Az MKP és az SZDP egyesülése. Társadalmi Szemle, 1976. 6. sz. 19–21. p.
8. Munkásosztályunk nagy történelmi győzelme. Beszélgetés Kádár János elvtárral, a két munkáspárt egyesülésének negyedszázados évfordulóján. Fárdélet, 1973. 6. sz. 9–10. p.